

**Михайло Брайчевський.
Вибрані твори:
Історико-археологічні студії.
Публіцистика. —**

Нью-Йорк; Київ. — 1999. — 600 с.

Наприкінці 1999 р. вийшло в світ видання вибраних творів Михайла Брайчевського. Книгу приурочено до 75-річчя Михайла Юліановича Брайчевського — видатного археолога, історика, історіософа і громадського діяча України. Видання ініційовано і реалізовано історичною секцією Української вільної Академії наук і Українським історичним товариством (США) та Національним університетом «Києво-Могилянська академія». Редактор книги Любомир Винар. Упорядники: І. Гирич, Ю. Кухарчук, Л. Сакада.

До частини I вибраних творів увійшли монографічні дослідження М.Ю. Брайчевського «Коли і як виник Київ» (1963), «Походження Русі» (1968). Ці праці широко відомі в Україні, але для зацікавленого західного, в тому числі американського, читача вони стануть доступними лише нині. Серед монографій до тому увійшла і праця «Анти», яка нещодавно побачила світ у США на сторінках журналу «Український історик» за 1998 рік.

Частина II містить історико-археологічні студії. Це статті: «Рядовий міщанський будинок у Києві XI—XII ст.», «Місце буржуазних елементів у соціальній структурі давньоруського міста XII—XIII ст.», «Перспективи дослідження українських старожитностей XIV—XVIII ст.».

У частині III (історична публіцистика) вміщені праці: «Приєднання чи возз'єднання? Критичні замітки з приводу однієї концепції», «Середньовіччя та сучасність», «Народ мій завжди буде».

Частина IV. Додатки вміщують бібліографію праць М.Ю. Брайчевського, примітки, іменний покажчик і список скорочень.

Книга відкривається двома передмовами: «Любомир Винар. Михайлові Брайчевському — 75!» і «Гліб Івакін. Слово про історика». У передмові Любомира Винара відзначається широкий діапазон наукової діяльності М.Ю. Брайчевського. Хронологічно і тематично він охоплює археологію та майже всі періоди

історії України, історичну методологію, теорію історії (історіософію), допоміжні історичні дисципліни. Ювіляр є автором близько 500 наукових праць, серед яких фундаментальні монографії: «Римська монета на Україні» (1959), «Коли і як виник Київ» (1963), «Біля джерел слов'янської державності» (1964), «Походження Русі» (1968), «Утвердження християнства на Русі» (1988), «Конспект історії України» (1993), «Вступ до історичної науки» (1995), «Походження слов'янської писемності» (1998), «Анти» (1998).

Л. Винар наголошує, що М.Ю. Брайчевський розробив складну проблему етногенезу українського народу в контексті ранньої історії України. На основі багаторічних археологічних та історичних досліджень М.Ю. Брайчевський доходить висновку, що анти були безпосередніми предками українців, відповідно розвинувши далі й доповнивши концепцію М.С. Грушевського. Те саме стосується і періоду Київської Русі-України IX—XIII ст.

У згаданій передмові зазначено, що видання вибраних творів Михайла Брайчевського заповнить прогалину в науковій літературі. Особливо це стосується Заходу, де з працями М.Ю. Брайчевського недостатньо ознайомлені українські й неукраїнські археологи та історики, що вивчають історію Східної Європи, і зокрема її південно-східної частини — України.

Передмова, написана Г. Івакіним, глибоко і всебічно розкриває наукову та громадську діяльність Михайла Юліановича. Понад півстоліття віддано дослідженню найважливіших проблем давньої історії України. Головні наукові інтереси М.Ю. Брайчевського пов'язані з зародженням та становленням східного слов'янства, Київської Русі, козаччини. Вчений проводив активну польову археологічну роботу на пам'ятках слов'янської історії. Він залучив до створених наукових праць і писемні вітчизняні та зарубіжні джерела. М.Ю. Брайчевським написано сотні наукових праць конкретного, теоретичного та узагальнювального характеру. Серед них — 10 фундаментальних монографій. Як вірно зазначає Г. Івакін, М.Ю. Брайчевський став помітною, знаковою

постаттю в українській історичній науці другої половини ХХ ст.

Важливим досягненням творчої наукової праці М.Ю. Брайчевського є розробка матеріалів археології та історії слов'ян I тис. н. е. — того переломного періоду, який характеризувався формуванням у них феодальної державності. Вченого неадарма уважають одним з авторів сучасної концепції етногенезу східних слов'ян та становлення державних інститутів у Київській Русі. Як справедливо зазначає Г. Івакін, дослідження М.Ю. Брайчевського стосуються головним чином трьох взаємопов'язаних аспектів: етнічної історії східних слов'ян впродовж I тисячоліття, рівня їх соціально-економічного розвитку і, нарешті, — ідеології та духовної культури. Згадані напрями своєрідно реалізовані у відомих монографіях ювіляра: «Походження Русі», «Римська монета на території України», «Коли і як виник Київ», «Біля джерел слов'янської державності», «Утвердження християнства на Русі», «Походження слов'янської писемності».

У передмові Г. Івакіна показано і надзвичайно актуальні проблеми охорони пам'яток, якими займається М.Ю. Брайчевський, а також вклад ювіляра у створення нових навчальних посібників з історії для студентів вузів України. Як відомо, М.Ю. Брайчевський був одним з ініціаторів створення Товариства охорони пам'яток історії та культури в Україні. Йому належить низка статей, присвячених збереженню, дослідженню та популяризації пам'яток історії та культури. Останніми роками вчений підготував і опублікував спеціальні навчальні посібники для студентів-істориків: «Конспект історії України» (1993) і «Вступ до історичної науки» (1995).

Привертає увагу частина II, що охоплює історико-археологічні студії. Вона відкривається статтею М.Ю. Брайчевського «Рядовий міщанський будинок у Києві XI—XIII ст.». Ця праця присвячена скрупульозному аналізу археолого-архітектурних пам'яток — решток житлових споруд. Учений з властивим йому аналітичним підходом розглядає залишки нижніх (заглиблених в землю) частин будинків XI—XIII ст. Він показав, що заглиблені частини є лише основою міських жител Києва і що площа останніх була значно більшою, тобто вона виходила за межі заглиблених котлованів.

Михайло Юліанович доводить, що вертикальна структура міщанського будинку Києва була, як правило, дво- і триповерховою. До цього висновку він дійшов, аналізуючи як безпосередні археологічні матеріали житлобудування давньоруського Києва, так і дані ілюстрацій Радзивілівського літопису. Таким чином, М.Ю. Брайчевський показує міське киянське житло XI—XIII ст. як багатопверхову факверкову споруду.

У статті «Місце буржуазних» елементів у соціальній структурі давньоруського міста XII—XIII ст.» М.Ю. Брайчевський констатує соціальну багатокласність Русі. Міському

населенню Київської Русі періоду розвинутого феодалізму був притаманний поділ на певні верстви. Крім представників княжого дому, боярства, дружини, білого і чорного духовенства та феодально залежного люду існували також торговельні, промислові й фінансові верстви. Питома вага останніх в економічному відношенні, на думку вченого, була переважною. Дослідник звертає увагу на ту обставину, що у процесі соціально-економічної інтерпретації феодального давньоруського міста слід мати на увазі і породження форм власності, відмінних від феодальної, а тим більше — від общинної.

Яскравим прикладом цього є Новгород, де торгівля, ремесла й фінанси завжди превалювали в міській економіці і де вирішальна позиція належала банкірам, тобто буржуазним елементам. І в інших центрах, зокрема у Києві, зазначена тенденція виявляє себе досить виразно.

У праці «Перспективи дослідження українських старожитностей XIV—XVIII ст.» Михайло Юліанович поставив питання про необхідність вивчення археології періоду пізнього середньовіччя, тобто тих століть, що настали після татаро-монгольського завоювання. Нині ми вже маємо перші вагомі результати у вивченні матеріальної та духовної культури XIII — середини XVI ст. в Києві (Івакін Г.Ю. Історичний розвиток Києва XIII — середини XVI ст. — К., 1996) та в інших містах і регіонах України (Археологія доби українського козацтва XVI—XVIII ст. / Відп. ред. Д.Я. Телегін. — К., 1997).

У частині III подано історичну публіцистику. Тут представлено працю М.Ю. Брайчевського «Приєднання чи возз'єднання? Критичні замітки з приводу однієї концепції». Ця дискусійна стаття, яка була написана у 1966 р., призначалася для публікації в «Українському історичному журналі». Проте вперше без відома автора її було видано окремою брошурою у 1972 р. у м. Торонто. На початку 1990-х років цю статтю друкували українські періодичні видання «Народна газета», «Культура і життя», «Україна». Поява статті стала визначним явищем в історичній науці та культурі, важливим етапом у самоусвідомленні українського народу.

У цій же частині вибраних творів вміщено працю «Середньовіччя та сучасність» — глибоко продумане історико-філософське дослідження, в якому автор подає своє бачення проблеми. В цьому неважко переконатися, звернувшись до підзаголовків окремих частин праці: «Навернення сретика», «Про хімію, алхімію та користь сумнівів», «Про парадокси, розум та інші критерії істини», «Про господа бога та фізичні поля», «Про парасихологію, душу та психічне поле», «Про два різновиди містики», «Про чудеса та всемогутність наук», «Про біхевіоризм та інші підозрілі «ізми», «Про ікони, Рафаеля та несповідимі шляхи мистецтва».

Завершує частину III публіцистична стаття «Народ мій завжди буде». В ній М.Ю. Брайчевський стисло, але глибоко змістовно висвітлив історію України в плані державотворення від часів Київської Русі до сучасності. Вчений показав, що лише на шляху справжнього відродження національної державності Україна зможе, нарешті, вийти з тої скрутно економічної ситуації, в якій вона в останні роки опинилася. Стаття сповнена оптимізму — народ України буде завжди!

Частина IV. Додатки вміщують важливі довідкові матеріали. Це насамперед бібліографія праць М.Ю. Брайчевського, яка на вересень 1999 р. містить 493 назви. Подано також примітки, іменний покажчик і список скорочень. Зазначені довідкові матеріали доповнюють зміст вибраних творів М.Ю. Брайчевського. Вони, безсумнівно, використови-

ватимуться зацікавленими дослідниками — археологами та істориками.

Книгу ілюстровано фотографіями з архіву автора, а також окремими фотографіями, автором яких є Ю. Кухарчук.

Таким чином, вихід у світ вибраних творів Михайла Юліановича Брайчевського є значною подією у науковому та культурному житті України. Книга сприятиме й поширенню знань про археологію та історію України на Заході, і зокрема у США.

Разом з цим необхідно зазначити, що тираж здійсненого видання (всього 500 примірників) явно недостатній. Враховуючи значення книги, а також наявність її макета для офсетного друку, на наш погляд, слід видрукувати новий, значно більший тираж цього корисного видання.

Одержано 25.04.2000

І.С. ВІНОКУР

**П.П. Толочко (керівник авторського колективу),
Д.Н. Козак, О.О. Моця, В.Ю. Мурзін,
В.В. Отрощенко, С.П. Сегеда**
Етнічна історія давньої України. —
К., 2000. — 280 с. — 101 іл.

Від найдавніших часів територія України становила своєрідний екологічний і соціально-економічний регіон Європи. З часу проголошення незалежності Української держави вона стала об'єктом історії. Усвідомлення історичного процесу розвитку України від найдавнішого періоду людства до сучасної новітньої модерної цивілізації є об'єктивною необхідністю в рамках пріоритетного напрямку «Розвиток і проблеми розбудови України» та державної науково-технічної програми «Процеси національно-культурного відродження: історія, сучасний стан і перспективи».

Україна винятково багата на пам'ятки старожитностей різних епох, оскільки територія її була зручною для проживання. Її старожитності були предметом глибокого вивчення вітчизняними і зарубіжними дослідниками лише у ХХ ст. Вони зробили спробу створити цілісну концепцію давньої історії України, визначивши хронологічні етапи розвитку носіїв різних археологічних культур, їх роль у суспільно-економічному і культурному розвитку в контексті з європейською цивілізацією.

В цьому аспекті розвиток населення України починаючи з кам'яної доби можна

уважати своєрідним феноменом в етнокультурному і етнополітичному відношенні, притаманним близькосхідним і античним цивілізаціям. Серед найбільших здобутків давнього населення України є державотворча традиція, яка зародилася ще у другому тисячолітті й відтоді не переривалася. Підтвердженням нашого погляду є фундаментальна праця «Давня історія України» у трьох томах (Київ, 1997, 1998, 2000). Після їх публікації став можливим перехід від соціально-історичних реконструкцій до відтворення етнічної історії України починаючи з доби палеоліту до епохи Київської Русі включно.

Рецензоване нами фундаментальне академічне дослідження «Етнічна історія давньої України» створено провідними спеціалістами Інституту археології НАН України. Авторами широко використано не лише вищеназвані томи «Давньої історії України», а й синтезовано спеціальні монографічні роботи з різних епох давньої і середньовічної історії України та суміжних з нею країн (Росія, Білорусь, Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія і Молдова). Це дало змогу розглянути етнічну історію України і в ендегенетичному, і в екзогенетичному аспектах. Автори усвідомили, що етнічні процеси в межах сучасних кордонів України не

© АЛЕШКЕВИЧ Я., БАЛАГУРІ Е., ФОДОРІ.